

Streszczenie w języku polskim rozprawy doktorskiej Jakuba Juszcza *Spoleczeństwo prawa prywatnego - doktryna polityczno-prawna Hansa-Hermann Hoppego*

Celem rozprawy jest opisanie i krytyczna analiza doktryny polityczno-prawnej społeczeństwa prawa prywatnego niemieckiego libertarianina, filozofa oraz badacza nauk społecznych, Hansa Hermanna-Hoppego (ur. 1947 r.). Zamysłem pracy, oprócz opisania myśli polityczno-prawnej wspomnianego autora, jest także określenie możliwości aplikacji zaproponowanego przez niego ustroju polityczno-ekonomicznego. Jak zostanie przedstawione, doktryna społeczeństwa prawa prywatnego Hansa Hermanna Hoppego proponuje model organizacji społeczeństwa w oparciu o oddolnie wykształcony porządek spontaniczny, szanujący nienaruszalność własności prywatnej i swobodę umów, jednocześnie proponując produkcję dóbr publicznych jak ochrona policyjna i militarna, sądownictwo czy inne dobra, najczęściej oferowane i administrowane przez państwo (np. drogi, przestrzenie publiczne) w oparciu o oddolne, dobrowolne działanie i finansowanie uczestników rynku. Model taki, choć jeszcze nie przetestowany w praktyce, może stanowić stabilne rozwiązanie alternatywne w stosunku do postulowanego obecnie modelu, w którym powyższe dobra produkowane są przez państwo i finansowane za pomocą podatków.

Istotnym powodem, który uzasadnia stworzenie niniejszej dysertacji jest stan badań - nad doktryną libertariańską. W chwili obecnej tematyka doktryny politycznej Hansa-Hermann Hoppego jest zbadana tylko pobieżnie. Jako przedstawiciel dotychczas słabo zbadanego w Polsce anarchistycznego nurtu libertarianizmu (reprezentowanego przez Murraya Rothbarda i jego uczniów do jakich zalicza się Hoppe) ze względu na rosnące zainteresowanie (tak na świecie jak i w Polsce) podjęcie badań nad tą problematyką przyczyni się do pełnego opisanie i krytyki doktryny Hoppe'ego, uzupełniając tym samym istniejącą lukę. Brak obecnie jednej, całościowej monografii opisującej i poddającej badaniu libertariańską doktrynę Hansa-Hermann Hoppego. Istnieją artykuły opisujące elementy jego doktryny, natomiast nie można wskazać artykułu czy monografii dostatecznie wyjaśniającej ową problematykę z perspektywy nauk prawnych, ze szczególnym naciskiem na perspektywę prawnodoktrynalną. Istnieje więc potrzeba uzupełnienia tej luki, zwłaszcza z perspektywy doktrynalnych badań prawnych, skupiających się na tym właśnie aspekcie szerokiego dorobku niemieckiego libertarianina.

Podstawą materiału źródłowego stosowanego w rozprawie niniejszej stanowią anglojęzyczne i polskojęzyczne (przetłumaczone) prace Hansa-Hermann Hoppego. Prace niemieckiego libertarianina są przeważająco zbiorami przetłumaczonych esejów i artykułów (czy ich części), opublikowanych potem zbiorczo: *Demokracja, Bóg który zawiódł, Ekonomia i Etyka Własności Prywatnej, Teoria Socjalizmu i Kapitalizmu, Wielka Fikcja czy Krótka Historia Człowieka*. Pomocniczo, Autor odwołuje się do niektórych rozważań zawartych niemieckojęzycznej pracy *Eigentum, Anarchie und Staat*. Następnie - jako literatury przedmiotu - Autor rozprawy odwołuje się do szerokiego wachlarzu literatury myślicieli libertariańskich. Szczególną, kluczową rolę dla zrozumienia rozważań prowadzonych przez Hoppego stanowi wyłożona w kilkunastu pracach i artykułach myśl Murraya Newtona Rothbarda - jednego z najważniejszych myślicieli libertariańskich i ekonomistów austriackich, prywatnie zaś mentora ideowego Hoppego. Szeroko stosowana jest również inna literatura libertariańska, autorstwa Waltera Blocka, Stephana Kinselli, Roberta C. Murphy'ego czy przedstawicieli libertarianizmu niezwiązanych wprost z myślą Rothbarda, takich jak David D. Friedman, Michael Huemer, Linda i Morris Tannehillowie, czy Randy E. Barnett. Ze względu na istotną wagę ekonomii dla rozważań libertariańskich, konieczne jest odwołanie się też do prac ekonomistów Austriackiej Szkoły Ekonomii: Ludwiga von Misesa, Friedricha Augusta von Hayeka, ale też w ograniczonym stopniu Eugena von Böhm-Bawerka czy Carla Mengera. Istotne znaczenie ma też literatura badawcza, tak polska (pod postacią badaczy takich jak D. Juruś, P. Hankus, M. Machaj, Ł. Dominiak, N. Slenzok, J.B. Wiśniewski, R. Wojtyszyn) jak i zagraniczna (w przeważającej mierze amerykańska, autorstwa E. Stringhama, P. Leasona, B. Bensona, R. Holcombe'a by niewyczerpująco wymienić tylko tych najistotniejszych z perspektywy niniejszej rozprawy). Rozprawa pomocniczo odwołuje się też do autorów istotnych z perspektywy ekonomicznej analizy prawa, analizy instytucjonalnej czy teorii gier (Robert Axelrod, Ronald H. Coase, Harold Demsetz, James M. Buchanan, Elinor Ostrom). Istotne miejsce - szczególnie w opisie źródeł historycznych doktryny- zajmują także prace autorów historycznych - Etienne de la Boetie'ego, Adama Smitha, Jeana-Baptiste Saya, Lysandera Spoonera, Benjamina Tuckera, Alberta J. Nocka.

Autor rozprawy stawia pytania badawcze, mające na celu pomóc w analizie doktryny, a brzmią one następująco:

1. Pod wpływem jakich idei i myślicieli kształtowała się doktryna polityczno-prawna Hansa -Hermannna Hoppego?
2. Jak ma się przejawiać postulowane przez Hoppego społeczeństwo prawa prywatnego?
3. W jaki sposób postulowane jest rozwiązanie problemu dostarczania dóbr publicznych przez rynek w ramach społeczeństwa bezpaństwowego?
4. Jakie są warunki zastosowania doktryny polityczno-prawnej Hoppego w życiu społecznym?
5. Na jakie problemy związane z działaniem państwa i prawa stanowionego zwraca uwagę doktryna polityczno-prawna Hoppego, jakie wnioski z analizy problemów działania państwa i prawa stanowionego przedstawia Hoppe i jak proponuje rozwiązać owe problemy?

Metodologia badawcza zastosowana w tej pracy oddaje skomplikowanie przedmiotu badań. Ze względu na wysoki poziom nasycenia doktryny Hoppego czy szerzej - rozważań myślicieli libertariańskich - myślą ekonomiczną (szczególnie szkoły austriackiej), co zostanie udowodnione w dalszej treści pracy, metodologia używana do badania musi odzwierciedlać ową cechę szczególną. Zgodnie z przyjętą praktyką, Autor rozprawy stosuje do opisu doktryny Hoppego metodę historycznoprawną, metodę opisową oraz metodę porównawczą. Istotne znaczenie myśli ekonomicznej dla rozważań libertariańskich kieruje Autora do skorzystania z analizy ekonomicznej zjawisk prawnych i społecznych, opartą o twierdzenia ekonomistów przedstawiających postawę badawczą przynależną do Austriackiej Szkoły Ekonomii, z którą Autor rozprawy, zachowując zasadę rozdziału podmiotu od przedmiotu poznania (*Werfreiheit*) sympatyzuje na poziomie metodologicznym. Całkowicie pomocniczo, w rozdziale trzecim, stosowane są metody badawcze związane z ekonomiczną analizą prawa, które odnoszą się m.in. do pojęcia kosztów transakcyjnych, elementów analizy instytucjonalnej czy teorii gier (co należy jednak podkreślić, w ujęciu werbalnym i opisowym, nie zaś formalnym i w odwołaniu do poglądów poszczególnych badaczy).

Praca podzielona jest na trzy rozdziały, zwieńczone bibliografią oraz krótkim dodatkiem związanym z istotną z perspektywy polskiej literatury przedmiotu kwestią nazewnictwa zasady samoposiadania i przyjętego w ten sposób uzusu. Pierwszy rozdział analizuje biografię ideową Hansa-Hermannna Hoppego, której najważniejsze cezurę

wyznaczają studia w Niemczech, dysertacja naukowa pod okiem Jürgena Habermasa a następnie - okres w przybliżeniu 10 lat, trwający pomiędzy 1985 a 1995 r. kiedy to pracuje wspólnie z Murrayem Rothbardem. Wskazanie na rozwój intelektualny głównego bohatera niniejszej rozprawy pozwala na przedstawienie ewolucji poglądów w czasie oraz uwypukla zauważalną zmianę poglądów Hoppego w latach 80. Tak wyznaczona biografia ideowa jest punktem wyjścia do opisu najważniejszych myślicieli oraz nurtów myśli politycznej i ekonomicznej, mających wpływ na rozwój jego doktryny społeczeństwa prawa prywatnego: libertarianizmu Murraya Rothbarda opartego o prawo naturalne rozumiane w sposób własnościowy, typowy dla Johna Locke'a oraz negację państwa w wykonaniu anachindywiduistów amerykańskich, Austriackiej Szkoły Ekonomii, reprezentowanej tak przez Rothbarda, jak i Ludwiga von Misesa czy wcześniejszych ekonomistów, jak Carl Menger i Eugen von Böhm-Bawerk. Wskazane zostaną także pomniejsze źródła inspiracji, jak etyka argumentacyjna Habermasa i Apla, oraz niektóre rozważania Paula Lorenzena. Konkretnym wpływom doktrynalnym czy ideowym odpowiadają konkretne podrozdziały

Drugi rozdział dysertacji, składający się z 9 podrozdziałów prezentuje tytułową doktrynę. W jego składzie wyróżnia się podział na dwie części - pierwsze trzy podrozdziały, rozpoczynając od ustalenia kwestii źródeł oraz terminologicznych, opisują argumentację teoretyczną, tak na poziomie normatywnym jak i ekonomicznym, libertariańskiego porządku społecznego, opartego o zasady prawa naturalnego, wskazana jest więc argumentacja aprioryczna, oparta o etykę argumentacji, oraz argumentację opartą o pojęcie konwencji w rozumieniu Paula Lorenzena. Przedstawiona zostaje także krytyka teorii umowy społecznej (gdzie poddane krytyce są koncepcje umowy społecznej Hobbesa, Locke'a i Buchanana) oraz krytyka koncepcji dóbr publicznych, wskazująca, w opinii Hoppego, na nieefektywność publicznej produkcji dóbr takich jak bezpieczeństwo czy prawo. Wspomniane rozważania, stanowiące teoretyczny i instytucjonalny wstęp do rozważań szczegółowych zawarte są w podrozdziale 3. Następne sześć podrozdziałów prezentuje doktrynę Hoppego w poszczególnych sektorach gospodarczych i społecznych: bezpieczeństwo, stanowienie i egzekucja prawa, obronność, niektóre aspekty gospodarcze kluczowe z perspektywy społeczeństwa libertariańskiego (polityka monetarna, bankowość, prawo własności intelektualnej), ostatni zaś podrozdział przedstawia poglądy Hoppego na perspektywę realizacji wspomnianej doktryny.

Trzeci, końcowy, rozdział pracy stanowi krytyczną analizę możliwości aplikacji doktryny społeczeństwa prawa prywatnego Hansa-Hermann Hoppego. Podstawą analizy krytycznej jest spojrzenie na doktrynę Hoppego tak przez pryzmat instytucji i mechanizmów społecznych czy rynkowych (ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji porządku spontanicznego czy niektórych aspektów teorii gier w odniesieniu do gier kooperacyjnych) jak i porównanie postulowanej koncepcji z historycznymi przykładami społeczeństw bezpieczeństwa czy szerzej - policentrycznych systemów prawnych (średniowieczna Islandia, Somalia, Zomia). Budowa rozdziału uporządkowana jest tematycznie i składa się z wyłączeniem podrozdziału wstępnego - z czterech podrozdziałów tematycznych, poświęconych koncepcji prawa policentrycznego, bezpieczeństwa, dostarczania niektórych dóbr publicznych w oparciu o działanie oddolne i rynkowe (dóbr o charakterze infrastrukturalnym, jak drogi czy ulice) oraz możliwości obrony społeczeństwa prawa prywatnego przed najazdem z zewnątrz. Zostały one wyróżnione jako kluczowe i jednocześnie podlegające szczególnej kontestacji tak z punktu widzenia teorii politycznej (opartej o kontraktualizm) jak i teorię dóbr publicznych Paula Samuelsona. Dodatkowy podrozdział poświęcony zostanie innym aspektom istotnym z perspektywy możliwości aplikacji doktryny w praktyce, a będących na pograniczu wcześniejszych sektorów, jak kwestia odpowiedzialności karnej czy funkcjonowania społeczeństwa prawa prywatnego na arenie międzynarodowej. Ze względu jednak na przyjętą metodologię - analiza w niej przeprowadzona skupiona jest na aspektach teoretycznych czy historycznych - ostateczna bowiem weryfikacja, czy dane społeczeństwo może zaistnieć w postulowanym kształcie, musi odbyć się w praktyce.

Analiza doktryny społeczeństwa prawa prywatnego Hansa-Hermann Hoppego, proponująca model organizacji społeczeństwa w oparciu o oddolnie wykształcony porządek spontaniczny, szanujący nienaruszalność własności prywatnej i swobodę umów, wskazuje na to, że doktryna ta może stanowić stabilne rozwiązanie alternatywne w stosunku do modelu państwowego. W wyniku analizy przeprowadzonej w pracy niniejszej, możliwe było odpowiedzenie na postawione pytania badawcze, uszczegóławiające powyższy wniosek:

1. Doktryna polityczno-prawna społeczeństwa prawa prywatnego wywodzi się genetycznie z nurtu austro-libertariańskiego, łączącego wolnościową, antypaństwową analizę społeczną (charakteryzującą amerykańskich anarchistów

indywidualistycznych) i normatywną teorię prawa natury (opartą o doktrynę liberalną Johna Locke'a), z rozważaniami ekonomicznymi, prowadzonymi przez ekonomistów szkoły austriackiej (w szczególności Ludwiga von Misesa). Nurt ten wykazuje największy wpływ na doktrynę Hoppego. Ze względu na szczególną biografię Hansa-Hermann'a Hoppego, który doktoryzował się w Niemczech u Jurgena Habermasa, Hoppe w pewnym, ale niewielkim stopniu, czerpie z rozważań etyki dyskursu, prezentowanych przez samego Habermasa oraz Karla-Otto Apla. Widoczne jest to szczególnie w wyprowadzonym przez niemieckiego libertarianina argumente z *a priori* argumentacji, odwołującym się do zasad dyskursu, postulowanych przez habermasowską etykę dyskursu. Wpływ, w dziedzinie doktryny polityczno-prawnej, ogranicza się jednak do wspomnianego argumentu z *a priori* argumentacji - przyczyny tego stanu rzeczy leżą w znaczących różnicach między Habermasem a Hoppe'em w dziedzinie postrzegania postulowanego sposobu organizacji społeczeństwa. Hoppe odwołuje się też do myśli Paula Lorenzena, matematyka, przedstawiciela Szkoły z Erlangen, badającego metodologię matematyki, od niego czerpie bowiem definicję konwencji, co ma istotne znaczenie przy odpięciu przez niego argumentu o konwencjonalnym pochodzeniu i rozumieniu własności prywatnej.

2. Postulowany przez Hoppego ustrój społeczny opiera się na centralnej, z jego perspektywy, instytucji własności prywatnej, jej nienaruszalności oraz związanym z nią prawie prywatnym, będącym wyrazem sumy dobrowolnych umów i powstałych w wyniku powtarzanych interakcji ludzi społecznych sposobów postępowania, co decyduje o charakterze oddolnym i policentrycznym tak powstałej struktury społecznej. Tak sformułowany fundament promieniuje na każdą sferę życia społecznego i gospodarczego. W miejsce odrzuconego przez niego organizowania społeczeństwa w państwa, postulowana jest przez niego libertariańska wizja społeczeństwa bez jednego podmiotu narzucającego reguły postępowania, a gdzie jedyną granicą postępowania są granice własności prywatnej, w których to możliwa jest realizacja właściwie każdego, nieagresywnego stylu życia. Jednocześnie - ze względu na brak państwa, własności publicznej i prywatyzację całego mienia, włącznie z infrastrukturą taką jak drogi, place, parki i tym podobne, społeczeństwo prawa prywatnego nie posiada typowej sfery publicznej. Wspólnoty w ramach wspomnianego modelu mają charakter

dobrowolny, a dołączenie do nich wynika ze zgody osoby zainteresowanej, która może przyjąć także formę kontraktu, regulującego jej zachowanie czy sposób użycia własności prywatnej, harmonizując tym samym jej postępowanie z postępowaniem innych członków takiej wspólnoty.

3. W aspekcie dóbr publicznych, punktem wyjścia dla Hoppego jest **krytyka samuelsonowskiej teorii dóbr publicznych (rozumianych jako typowe kompetencje państwa minimalnego, jak sądownictwo, czy bezpieczeństwo)**, oparta o metodologię szkoły austriackiej i podważenie jej użyteczności w wyjaśnianiu dostarczania takich usług jak bezpieczeństwo czy obrona narodowa. Krytyka ta prowadzi Hoppego do jej negacji a przez to postulowania możliwości prywatnej produkcji i dostarczania tychże dóbr. W dziedzinie zapewnienia usług bezpieczeństwa wewnętrznego (od przestępczości), Hoppe prognozuje wykształcenie się policentrycznej sieci przedsiębiorstw, wypełniających funkcje ubezpieczeniowe, arbitrażowe oraz policyjne - niejednokrotnie w ramach jednego przedsiębiorstwa, dopuszczając jednak bardzo ograniczoną rolę samoobrony. Relacje między przedsiębiorstwami w branży bezpieczeństwa oraz samymi klientami oparte będą na zasadach kontraktualnych - regulujących tak obowiązki klienta i przedsiębiorstwa, ale także kooperację przedsiębiorstw między sobą. Istotne znaczenie w ramach tak postulowanego modelu ma konkurencja między przedsiębiorstwami w zakresie oferowania możliwie najlepszych usług o najwyższej jakości przy jak najniższej możliwej cenie. Ze względu na wysokie koszty agresji, związane tak z prowadzeniem działań wojennych jak i utratą dobrej reputacji, Hoppe nie przewiduje, że konkurencja ta przyjmie postać walki zbrojnej, a uwarunkowania instytucjonalne będą uniemożliwiać próby zbrojnej monopolizacji rynku oraz ponownego wykształcenia się państwa. Odnosząc się do obronności, sugeruje, że prywatne przedsiębiorstwa zapewniające bezpieczeństwo będą stanowiły podstawową i najbardziej profesjonalną „linię obrony” społeczeństwa prawa prywatnego przed inwazją z zewnątrz. Zadania te nie będą obejmowały tylko zakup odpowiedniej broni, ale też działania wywiadowcze czy zachęcanie do wykluczania przedstawicieli państw z kontaktów społecznych i gospodarczych. Dodatkowo jednak, wskazuje na dwie inne instytucje, mające istotne znaczenie dla obrony społeczeństwa prawa prywatnego, którymi są partyzantka oraz obywatelskie nieposłuszeństwo wobec okupanta.

4. Doktryna polityczno-prawna może zostać zrealizowana tylko poprzez radykalne zerwanie z porządkiem państwowym i stworzenie społeczeństwa prawa prywatnego. Postulowaną formą tego zerwania jest secesja - na poziomie jednostkowym, poprzez odmowę legitymizacji państwa, ale też na poziomie masowym. Masowa mobilizacja ma stanowić o sukcesie działań secesjonistycznych jako takich. w celu jej osiągnięcia, Hoppe postuluje działania edukacyjne, ale też kampanie i akcje mające na celu delegitymizację władzy państwowej i jej poczynań. Akcje te nie powinny skupiać się na krytyce konkretnych działań państwa ale działalności państwa jako takiej, pokazując absurd działań politycznych jako nieadekwatnych do rozwiązywania zaistniałych w wyniku istnienia państwa problemów. Niemiecki libertarianin wskazuje także na to, że najlepszymi obszarami do wprowadzenia doktryny libertariańskiej w życie są obszary o niskiej gęstości zaludnienia, oddalone od centrów władzy, umożliwiające utrzymanie się ruchu secesjonistycznego. Logicznym krokiem w wyniku secesji jest też zwrot własności prawowitym właścicielom, a jeżeli nie są oni znani, ich użytkownikom, którzy nabyli, w wyniku użytkowania, prawo własności do danego zasobu. Sprzyjającą okolicznością, z którą wiąże duże nadzieje, jest dla Hoppego rozwój ruchów secesjonistycznych niezwiązanych bezpośrednio z myślą libertariańską - jako dezintegrującymi władzę centralną.
5. Krytyka państwa, przedstawiona przez H-H Hoppego opiera się na argumentacji konstruowanej na podstawie normatywnej, wykorzystującej prawo naturalne. Z perspektywy libertariańskiej, poszanowanie prawa własności i swobody umów prowadzi do uznania państwa jako nieuprawnionego z samej jego natury do regulowania stosunków społecznych i gospodarczych. Ze względu na immanentne cechy umowy społecznej, zaprzeczające idei kontraktu jako dobrowolnego zobowiązania między stronami zgadzającymi się i tylko do nich ograniczonego, Hoppe odrzuca możliwość istnienia tak umocowanego monopolu na użycie przemocy na danym terytorium. Poza aspektami, odnoszącymi się do szeroko rozumianej filozofii politycznej, krytyka Hoppego nie ogranicza się wyłącznie do argumentów doktrynalnych, a dołącza także krytykę ekonomiczną, opartą o rozważania i metodologię austriackiej szkoły ekonomii. W dziedzinie prawodawstwa, działanie monopolu państwowego na stanowienie prawa i związana z tym nieefektywność zbliżona jest do każdego innego monopolu działającego

na rynku i uniemożliwiającego wyrażenie rynkowej dezaprobaty wobec działań danego podmiotu poprzez wybór konkurencji, przez co system cenowy nie pełni istotnej dla kalkulacji ekonomicznej funkcji informacyjnej. Przekłada się to na immanentną nieefektywność prawa i poddanie go wpływowi politycznym, kształtując je tym samym jako element polityki i uzyskiwania dodatkowych środków czy utrzymania władzy a nie realizację praw własności jednostki. Prawo takie stanowi więc „perwersję prawa”, stanowione oraz stosowane w sposób oczywiście stronniczy. w dziedzinie konkretnego ustawodawstwa przyjmuje ono postać przestępstw bez ofiary (*victimless crimes*), których egzekucja może przynosić pewne korzyści polityczne i ekonomiczne. Istotne miejsce w rozważaniach Hoppego zajmuje także problem przymusowej integracji. Państwo, poprzez redystrybucję własności, programy socjalne, tworzenie powszechnie dostępnej infrastruktury oraz przepisy antydyskryminacyjne, uniemożliwiają wykluczanie z korzystania z własności, uniemożliwia autosegregację ludzi pod kątem wyznawanych przez nich wartości. Co istotne, szereg antyspołecznych sposobów życia czy przestępstw, uciążliwych dla reszty populacji, jest możliwych tylko jeżeli są dotowane przez państwo albo ono samo uniemożliwia wykluczanie jednostek ze społeczności - w takim systemie nie jest możliwe usunięcie notorycznego przestępcy z (publicznej) ulicy czy agresywnego ucznia ze szkoły. Konsekwencją tych działań jest generowanie kolejnych konfliktów oraz eksternalizacja kosztów przestępstw oraz zachowań antyspołecznych na ofiary tychże działań. Ostatnim z istotnych problemów generowanych przez istnienie państwa, na jaki uwagę zwraca Hoppe, jest redystrybucja. Redystrybucyjna działalność państwa, dotykająca jednostek i podmiotów produktywnych i czyniąca beneficjentami podmioty nieproduktywne katalizuje proces decywilizacyjny - poprzez opodatkowanie, prowadzi się do zmniejszenia zysków z działalności gospodarczej, co zniechęca do niej, a przez to ogranicza oszczędzanie i akumulację kapitału oraz zniechęca do przyszłego oszczędzania i akumulacji. Prowadzi to jednocześnie do podwyższenia społecznej stopy preferencji czasowej i zniechęca do odsunięcia konsumpcji celem przyszłej gratyfikacji.

